

*Prof. dr. sc. Svetislav Polovina*

## PRIKAZ KNJIGE

NASLOV: **HRVATSKI GLAVNIČAR**

AUTOR: **EUGEN KVATERNIK**

Izdavači: **Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,  
Dom i svijet, Zagreb  
Hrvatsko društvo ekonomista, Zagreb  
Inženjerski biro d.d., Zagreb**

Mjesto i godina izdanja: **Zagreb, 2005.**

Broj stranica: **217**

Malo je toliko kontroverznih ličnosti u novijoj hrvatskoj povijesti kao što je bio Eugen Kvaternik (1825. – 1871.). Prvenstveno je poznat kao jedan od osnivača Hrvatske stranke prava zajedno s dr. Antom Starčevićem i kao vođa Rakovičkog ustanka 1871. Njega se tretira kao jednog od političara čiji je cilj bio ostvarenje nezavisne hrvatske države zbog čega je morao opetovano emigrirati iz zemlje i zbog čega je i položio život 1871. Malo je, međutim, poznato da je on bio polivalentna ličnost i premda nije bio ekonomist po svom obrazovanju, ulazi u red značajnih hrvatskih ekonomista 19. stoljeća. Zasluga je dr. Vladimira Veselice, profesora Ekonomskog fakulteta u Zagrebu da pretiskom Kvaternikove knjige ukaže na ovaj manje poznati dio Kvaternikovog djela. Za svaku pohvalu je doprinos Ekonomskog fakulteta u Zagrebu, Hrvatskog društva ekonomista, Inženjerskog biroa u Zagrebu te Doma i svijeta u Zagrebu koji su pomogli da «Hrvatski glavničar» ugleda svjetlo dana. Zasluga profesora dr. Vladimira Veselice nije samo u tome što je dao Kvaternikovo djelo u njegovoj izvornoj verziji iz 1863. već i zato što je dao i svoju ocjenu i stavove o pretiskanoj knjizi («Ekonomski ogledi i pogledi Eugena Kvaternika»). Prema njegovoj ocjeni mnogi su Kvaternikovi stavovi aktualni i danas iako nas od njih dijeli više od 140 godina. Po našem mišljenju ovo je djelomično točno jer ne smijemo zaboraviti da su povijesne okolnosti u vrijeme nastanka «Hrvatskog glavničara» u odnosu na današnje bitno različite. I ne samo to. Ekonomska teorija je danas na mnogo višem stupnju razvoja nego što je bila u Kvaternikovo doba. Od poznatih ekonomista onoga vremena Kvaternik se poziva prvenstveno na Smitha i Malthusa dok druge pisce nije citirao. Kvaternik će se, međutim, često pozivati na stavove danas zaboravljenih ekonomista svoga vremena, kao što su Passy i Baudrillard.

«Hrvatski glavničar» (Hrvatski kapitalist), djelo napisano na 94 stranice u funkciji je Kvaternikovog političkog cilja. Kvaternikova poruka je jasna : bez gospodarske razvijenosti nije moguća ni politička samostalnost Hrvatske. Gospodarske razvijenosti, međutim, nema bez potrebnog znanja i obrazovanih ljudi. I zato Kvaternik piše: «*U tu svrhu odvažio se i pisac ovih redaka da rodoljubnom našem svijetu priobći nekvoja svoja opažanja koja je iz iskustva, osobito u tuđem svijetu učinjenog nebi li tako i on od svoje strani koje zrnice na žrtvenik domovine i nje budućeg blagostanja doprineo*» (str. 122). Razlog više da se upusti u pionirski poduhvat pisanja ove knjige bilo je i zapažanje da Hrvatska i pored svih svojih resursa osiromašuje, dok se stranci u toj istoj Hrvatskoj bogate i prosperiraju. Kako je Kvaternik zamislio svoj rad prepustimo da kaže on sam:»*Nazočni ovaj spis razdijelili smo na dva glavna diela: u prvom razpravljamo načela glavnično – obrtnog prometa u obće... U drugom dielu koji i jest glavni predmet kojeg si preduzesmo protumačiti bavimo se razpravom o novčanom prometu u obće*» (str. 123). Pri tom se Kvaternik susreo i s terminološkim poteškoćama jer mnogi korišteni ekonomski termini u hrvatskom vokabularu nisu postojali pa ih je on morao ili prevoditi s francuskog ili sam konstruirati.

Glavne teze zastupljene u prvom dijelu rasprave bile su sljedeće:

1. proizvodnja bez kapitala nije moguća isto tako kao što kapital bez ljudskog rada ne može proizvoditi.
2. rad je temelj svega pa razložno Kvaternik piše da je rad sveopći zakon čovječanstva.
3. iako je proizvodnja preduvjet narodnog blagostanja, ona to postaje tek u zajednici s razmjenom. Ukratko, narodno blagostanje temelji se na radu, razmjeni, novcu i kreditu.
4. s obzirom na stvaranje narodnog blagostanja društvo se dijeli na one koji ga stvaraju fizičkim radom, na one koji ga stvaraju intelektualnim radom, na one koji ulažu svoje glavnice u njegovo stvaranje, na one koji iznajmljuju zemlju na obradu te na činovništvo.
5. glavnice odnosno kapital ne čini novac kao takav već «*sav gibivi i negibivi posjed čovjeka koji je za obavljanje rada neobhodno potreban*» (str. 134). Kapital je istodobno, rečeno riječima suvremene ekonomike, i output i input, jer je namijenjen kako proizvodnji tako i budućoj potrošnji. Može biti stalni i optičajni.
6. isto kao i kapital, rad je višeznačan pa Kvaternik razlikuje rad u poljoprivredi, rad u obrtu te onaj u tvornicama i trgovini. Rad u poljoprivredi je onaj od kojeg ovisi sudbina Hrvatske i njezinog gospodarstva.
7. opredijelivši se za poljoprivredu kao najvažniju privrednu granu, Kvaternik se dotakao niza pitanja vezanih za nju. Kategoričan je u tvrdnji da je mali posjed probitačniji od velikog, sasvim suprotno stavovima suvremene ekonomike. Veliki posjed je za njega simbol feudalizma i stranog utjecaja dok je mali posjed znak slobode i materijalne snage naroda. Osim toga, na velikim posjedima često je ekstenzivno privređivanje za razliku od malog gdje je proizvodnja intenzivna. Tome Kvaternik pridodaje i čestu pojavu svoga doba da se veleposjednici više bave luksuzom i provodom, a manje organizacijom proizvodnje na svojim posjedima (tzv. absentizam). Kvaternik se općenito veoma kritički odnosi prema luksuznoj potrošnji smatrajući da se tako smanjuje veličina društvenog kapitala koja bi se mogla produktivno investirati.

Drugi, važniji dio «Hrvatskog glavničara» podijeljen je na tri odsjeka: prvi, teorijski posvećen je novčanom prometu i njegovim instrumentima, drugi, praktični posvećen je burzovnim spekulacijama i treći je posvećen bankama, njihovoj funkciji i razvoju. Novac, kako je već u prvom dijelu istaknuo nije kapital već opće prihvaćeno sredstvo razmjene. Sama razmjena prošla je u svom razvoju tri etape. Prvu etapu čini trampa, tj. razmjena robe za robu. Drugu etapu čini pojava zlata i srebra kao novčanog ekvivalenta robne vrijednosti, dok treću etapu čini pojava papirnog i bankovnog novca. Zadnja etapa razmjene pretpostavlja poznavanje probitačnog ulaganja novca uz pojavu rizika što ga sa sobom nose burzovne spekulacije. Najsigurnija investicija, prema Kvaterniku, je ona u zemlju. Međutim, i pored toga, primjećuje on, rastu ulaganja u transakcije visokog rizika. Stopa štednje, rečeno terminom suvremene ekonomike, u Hrvatskoj 1863. nije zadovoljavala Kvaternika što govori da potrošački mentalitet na ovom prostoru nije bio nepoznanica ni prije više od 140 godina. Ne bi inače Kvaternik pisao «... koji se još prieko pokrivala pružio zar mu neohladne i noge, ostav vrh sve svoje nevolje još i dužan ? a tko je dužan zar nije pravi sužanj, pripravan prodati za zalogaj hljeba i tuđu milost: čast, domovinu i slobodu svoju?» (str. 171)

Nakon te konstatacije Kvaternik upoznaje čitatelja s tržištem kapitala i njegovim instrumentima, posebice s dionicama. Upozorava da je tržište kapitala hirovito i nepredvidivo te da se na njemu izmjenjuju razdoblja pada cijena dionica (tzv. baisse) i njihova skoka (tzv. hausse). Cijene dionica ovise o odnosu njihove ponude i potražnje. «Uzrok pako padanja ili dizanja cijena papirah u obće, ističe Kvaternik, leži osobito u tom što se papiri tim draže prodavaju na burzah čim se više kupacah prijavi i nagrne za kojom vrednotom; a opet se jeftinije kupuju čim više prodavaca navali» (str. 178). Dionice treba razlikovati od obveznica jer se radi o instrumentima različitog stupnja rizika, različitih emitenata i ciljeva. U analizi tržišta kapitala Kvaternik se oslanja prvenstveno na francusku praksu pa su mu navedeni primjeri i korištena terminologija francuski. No, iako je bio veći poznavatelj pariške burze od bečke, to po njemu ne predstavlja nikakvu teškoću za razumijevanje burzovnog poslovanja jer je «glavni postupak, načela spekulacije i tehnička strana posve istovjetni: tko poznaje jednu, poznaje i drugu» (str. 183). Kvaternik je bio svjestan kako ono što je napisao o burzama i burzovnim spekulacijama samo mali dio onoga što je potrebno znati da bi se na njoj uspješno djelovalo. Nadao se, međutim, da je za početak napisan dovoljan «putokaz hrvatskom glavničaru da se uzmogne nepoznatim dosad pogibeljam uspješno ukloniti» (str. 199). Smatrao je da «naš narod u ozbiljnije i ćudorednije poduzetje treba ulagati novčane svoje glavnice, ali kad nas je već zlo to sa svih strana stislo, to mu se bar naukom ponješto od nas treba doskočiti» (str. 199).

Banke su, piše Kvaternik, financijske institucije koje prikupljaju slobodna novčana sredstva te ih koriste za kreditiranje onih kojima je «vjerjesija» (kredit) potrebna. Bankari su ne samo korisni nego često i prijeko potrebni. Ono što banke čini posebno važnim, to je emisija banknota. Problem teorijski i praktični odnos je između vrijednosti emitiranih banknota i količine gotova novca. Koliki treba biti taj odnos, Kvaternik ne određuje, ali je određen kada govori o koristi i potrebi zavoda vjerjesionih zasnovanih kako na nekretninama tako i na pokretninama. Zastupao je stav o slobodnom formiranju kamate jer što se kamate slobodnije formiraju, to će i obilnije glavnice biti. Slobodno formiranje kamata je najefikasnije sredstvo suzbijanja lihvarskih kamata. «Ipak, pisao je Kvaternik, varao bi se tko bi mislio da jedino od samovolje banaka cjenik eskontu i kamatam bude višji ili niži. Banke su prisiljene podići eskompte čim opaze daje obrtničtvo držćave dalo zavesti u

*pretjerana poduzetja koja bi mogla u posljedicah na obće tržište štetno djelovati... one su prisiljenje dići cjenik i onda kada su njihovi vlastiti papiri dovoljno poplavili tržište» (str. 212)*

Kvaternikovo djelo gledano s današnjeg aspekta više predstavlja priručnik i svojevrsni praktikum za sve one koji bi se upuštali u burzovne transakcije bez znanja i iskustva, a ne teorijski rad. Međutim, «Hrvatskog glavničara» se ne smije gledati s vremena današnjeg već s vremena njegova nastanka kada je to u Hrvatskoj bio prvi takav rad na hrvatskom jeziku. Njegova edukativna funkcija je neupitna pa taj rad čini posebnim u ne tako bogatoj hrvatskoj ekonomskoj literaturi, a Kvaternika čini nezaobilaznom ličnošću u povijesti hrvatske ekonomske misli. Zato još jednom trebamo zahvaliti na trudu profesora dr. Vladimira Veselice koji je «Hrvatskog glavničara» učinio dostupnim hrvatskoj ekonomskoj publici i s njega skinuo koprenu zaborava kojem je taj rad bio izložen.